

تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث

چکیده :

حکمت غایی تشکیل خانواده و هدف نهایی اسلام از این همه تاکید بر تشکیل و تحکیم و تداوم آن، گسترش ارزشهای انسانی، انتشار آرمانهای توحیدی و سرانجام، جهانی شدن اسلام است، و بقای نسل انسان، در واقع، مقدمه برای رسیدن به این هدف بزرگ است

نهاد خانواده، اصلی‌ترین رکن جامعه و بستر فرهنگهای گوناگون و زمینه‌ساز خوشبختی و یا بدبختی انسانها و امتهاست؛ از این‌رو اسلام که برنامه سعادت و تکامل بشر است، عنایت ویژه‌ای به سلامت، رشد و پویایی این نهاد سرنوشت‌ساز دارد. موضوع خانواده به طور کلی در سه محور، قابل بحث و بررسی است: تشکیل خانواده، عوامل تحکیم و تعالی خانواده و نیز آسیبها و عوامل فروپاشی آن. اسلام در هر سه زمینه، رهنمودهای بسیار مهم و سازنده‌ای دارد که متن نسبتاً کامل این رهنمودها به صورتی منسجم و با شیوه‌ای نو، همراه با چند تحلیل مورد نیاز، در کتاب «تحکیم خانواده» در اختیار پژوهشگران قرار می‌گیرد که تا حدود زیادی نیاز پژوهشگران مسائل خانواده به منابع اسلامی را تأمین می‌نماید و همه خانواده‌ها، به ویژه جوانان، برای رسیدن به زندگی همراه با آسایش و آرامش، می‌توانند از آن بهره‌مند شوند.

کلید واژه: خانواده، تحکیم، قرآن

خانواده نهادی است که بر پایه ازدواج مرد و زن، شکل می گیرد و با تولید مثل، توسعه می یابد. این نهاد، اساس سازندگی شخصیت انسان و مهمترین عامل تکامل جامعه است و از این رو، اسلام برای تأسیس و تحکیم این نهاد سرنوشت ساز و پیشگیری از فروپاشی آن، رهنمودهای بسیار مهمی عرضه کرده است. تأمل در این رهنمودها و مقایسه آنها با آنچه در سایر مکاتب درباره خانواده دیده می شود، به روشنی نشان می دهد که این مکتب، ریشه در وحی الهی دارد و منطبق با فطرت انسانی است و برای صیانت خانواده و پیشگیری از فروپاشی آن، راهی جز عمل به رهنمودهای این آیین الهی نیست. پیش از ارائه متن رهنمودهای قرآن و احادیث اسلامی، این نکات، قابل توجه است

قداست خانواده

نهاد خانواده از منظر اسلام، دارای جایگاه و قداست ویژه‌ای است که قابل مقایسه با هیچ نهاد دیگری نیست. در حدیثی از پیامبر خدا(ص) آمده است که می‌فرماید: «مابنی بناء فی الاسلام احب الی الله تعالی من التزويع: در اسلام، بنیادی نهاده نشده است که در نزد خدا، از ازدواج، محبوب‌تر باشد.» (من لا یحضره الفقیه، ج ۳، ص: ۳۸۳ ح ۴۳۴۳) سخنی والاتر از این، در تبیین قداست خانواده نمی‌توان گفت. این سخن، اشاره به آن دارد که نهاد خانواده، زیربنا و اساس همه نهادهای ارجمند در اسلام است. حکمت قداستی که اسلام به خانواده بخشیده است، ارزش‌گذاری معنوی بر پیوند خانوادگی، زمینه‌سازی برای تقویت این پیوند و پیشگیری از فروپاشی آن است. قداست خانواده، سد محکمی در برابر سوءاستفاده جنسی از زن به عنوان یک کالا یا ابزار فروش کالا و در واقع، مانع بردگی نوین زن است.

معناشناسی خانواده

تاکنون تعاریف گوناگونی برای خانواده ارائه شده است که عموماً بر اساس دو نکته بیان گردیده؛ یکی ساختارهای موجود خانواده که تاریخ از آن یاد کرده است و دیگری انتظاراتی که از کارکرد خانواده بوده و هست.

«خانواده متشکل از افرادی است که از طریق پیوند زناشویی، هم‌خونی یا پذیرش فرزند با یکدیگر به عنوان زن، مادر، پدر، شوهر، برادر، خواهر و فرزند در ارتباط متقابل هستند؛ فرهنگ مشترک پدید می‌آورند و در واحد خاص زندگی می‌کنند.» (منصور قنادان، ۱۳۷۵: ص ۱۴۸)

«خانواده همچون گروهی از افراد است که روابط آنان با یکدیگر بر اساس هم خونی شکل می گیرد و نسبت به یکدیگر خویشاوند محسوب می شوند.» (همان)

«خانواده گروهی از افراد است که از طریق خون، ازدواج یا فرزندخواندگی به هم پیوند خورده اند و کارکرد اجتماعی اصلی آن ها تولید مثل است.» (ساروخانی، ۱۳۷۰: ص ۱۳۵)

سازمان ملل متحد (۱۹۹۴) نیز در آمار جمعیتی خود، خانواده را چنین تعریف می کند:

«خانواده یا خانوار به گروه دو یا چند نفره ای اطلاق می شود که با هم زندگی می کنند؛ درآمد مشترک برای غذا و دیگر ضروریات زندگی دارند و از طریق خون، فرزندخواندگی یا ازدواج، با هم نسبت دارند. در یک خانواده ممکن است یک یا چند خانواده زندگی کنند، تمام خانوارها، هم خانواده نیستند.» (نجاریان، ۱۳۷۵: ص ۱۹)

اولین مفهوم مشترکی که از مجموعه تعاریف ذکر شده و ده ها تعریف ارائه شده ی دیگر استنباط می شود، این است که خانواده پیوند عمیق و پایدار جسمی و روحی چند نفر برای زیستن در فضای واحد است. یعنی بدون تحقق این پیوند، خانواده معنایی ندارد؛ قوام این بنا به میزان پیوند اعضای آن بستگی دارد. بنابراین، جهت تعالی کارایی خانواده، لازم است بر تحکیم پیوند و روابط اعضای خانواده تأکید شود. فلذا، تحکیم روابط در خانواده از جمله مهمترین مسائل در سلامت و رشد فرد، هم چنین پویایی و توسعه همه جانبه در جامعه است.

تقدس زدایی از خانواده

خطری که در جهان امروز، نسل بشر را تهدید می کند، تقدس زدایی از کانون خانواده است. سران استکبار و استثمار که قداست خانواده را مانعی اساسی در برابر مطامع و خواسته های نامشروع خود می بینند، با همه توان تلاش می کنند در جهت تقدس زدایی از خانواده، فرهنگ سازی نمایند.

تلاش برای به رسمیت شناختن خانواده‌های همجنس، زوجهای همخانه و خانواده اشتراکی کمونی و نیز زمینه‌سازی نظری در جهت تقدس‌زدایی از خانواده، برنامه‌ریزی برای گسترش عکسها و فیلم‌های ضد اخلاقی در جامعه و زمینه‌سازی علمی فرهنگ تقدس‌زدایی از خانواده، اصلی‌ترین عوامل فروپاشی خانواده به شمار می‌روند.

هدف از تشکیل خانواده

از نگاه کسانی که برای خانواده قداست قائل نیستند، هدف اصلی از تشکیل خانواده، بهره‌گیری از تمتعات جنسی است؛ بلکه در بسیاری از موارد، هدفی جز این وجود ندارد؛ اما از نگاه قرآن و احادیث اسلامی، تشکیل خانواده، دارای حکمت‌ها و دلایل متنوع روانی، اخلاقی، اجتماعی و دینی است و این حکمت‌ها که در زیر به آنها می‌پردازیم در واقع اصول و پایه‌های تأکید اسلام بر تشکیل خانواده و ضرورت تقویت و تحکیم این نهاد، شمرده می‌شوند.

۱. آرامش روانی

نخستین حکمت تشکیل خانواده که قرآن کریم، آن را با صراحت بیان کرده است، رسیدن به آرامش روانی است: «و من آیاته ان خلق لکم من انفسکم ازوجاً لتسکنوا الیها و جعل بینکم موده و رحمه ان فی ذلک لایت لقوم یتفکرون: از نشانه‌های او این است که از [جنس] خودتان همسرانی برای شما آفرید تا در کنارشان آرام گیرید و میانتان دوستی و رحمت نهاد. آری! در این [نعمت]، برای مردمی که می‌اندیشند، قطعاً نشانه‌هایی است.» (روم، ۲۱) این آیه به چند درس مهم خداشناسی اشاره دارد که به موضوع خانواده، تقدس می‌بخشد:

الف - امکان بقای نسل:

پیام آیاتی که بدانها اشارت رفت و احادیث فراوانی هم در موضوع آنها وارد شده، به مسئولان نظام اسلامی (به ویژه مدیران نهادهای فرهنگی) و نیز به خانواده‌ها، این است که برای مبارزه اساسی با تهاجم سنگین فرهنگی این دوران و پیشگیری از فسادهای تربیتی و اجتماعی و کمک به نسل جوان در جهت سازندگی اخلاقی، هیچ اقدامی موثرتر از فراهم آوردن لباس تقوا (یا همان تشکیل خانواده) برای آنان نیست. برنامه‌های فرهنگی برای اصلاح و رشد و پویایی جوانان نیز در کنار تهیه این لباس تقوا، کارآیی لازم را خواهند داشت و حتی شاید بتوان گفت که بدون آن، تلاش برای سازندگی معنوی جوانان، در واقع، آب در هاون کوبیدن است!

۳. سازندگی اجتماعی

تشکیل خانواده، نه تنها در تامین آرامش روانی و سازندگی اخلاقی نسل جوان، فوق‌العاده مهم و موثر است، بلکه در سازندگی جامعه انسانی نیز نقش اساسی دارد. از امام هادی (ع) روایت شده است که: «خداوند وصلت را مایه الفت دلها و پیوستگی نسبی قرار داد و [به واسطه وصلت]، رشته‌های خویشاوندی را به هم پیوست و آن را مایه مهر و محبت ساخت. در این [پدیده]، برای مردمان، نشانه‌هایی [از قدرت و رحمت خداوند] است.»

بلکه نقش تشکیل خانواده در تحکیم جامعه انسانی تا جایی است که بر پایه روایتی از امام رضا (ع) اگر هیچ دلیل روشنی از کتاب و سنت، به اهمیت آن وجود نداشت، آثار و برکات گوناگون اجتماعی آن، برای تشویق و ترغیب انسان‌های خردمند به این اقدام مهم اجتماعی کافی بود.

«اگر درباره ازدواج و وصلت، آیه‌ای روشن [از کتاب خدا] و سنتی پیروی شده [از پیامبر (ص)] [و احادیث فراوان نبود، بی‌گمان آثار و برکاتی چون:] نیکی کردن به خویشاوند، و نزدیک

ساختن افراد دور [به یکدیگر]، و الفت بخشیدن میان دلها، و درهم تنیدن حقوق، و افزودن بر جمعیت، و اندوختن فرزند برای [رویاری با] سختی‌های روزگار و پیشامدهای زمانه [که خداوند در ازدواج قرار داده است، خود]، کافی بود که خردمند دانا، به این کار، رغبت نماید و انسان ره یافته درست‌اندیش، به سوی آن بشتابد.»

۴. گسترش ایمان توحید

حکمت غایی تشکیل خانواده و هدف نهایی اسلام از این همه تاکید بر تشکیل و تحکیم و تداوم آن، گسترش ارزشهای انسانی، انتشار آرمان‌های توحیدی و سرانجام، جهانی شدن اسلام است، و بقای نسل انسان، در واقع، مقدمه برای رسیدن به این هدف بزرگ است، و حدیث نبوی زیر، اشاره به این حکمت دارد: «چه چیزی مانع می‌شود که انسان مومن، زن بگیرد؟ شاید خداوند به او فرزندی روزی کند که زمین را از «لا اله الا الله»، سنگین کنند.»

اساسی‌ترین هدف در تشکیل خانواده

مهمترین نکته قرآنی در تبیین حکمت ازدواج در قرآن، این است که خداوند وقتی می‌خواهد حکمت ازدواج و تشکیل خانواده را بیان کند، نمی‌گوید: حکمت خلقت همسر و تشکیل خانواده، بقای نسل یا فرزند صالح یا پیشگیری از فساد یا سازندگی اخلاقی و اجتماعی و یا توسعه ارزشهای اسلامی است؛ بلکه به حکمتی اشاره می‌فرماید که بدون آن، هیچ یک از اهداف خلقت انسان، قابل تحقق نیست و آن، عبارت است از: آرامش روانی. بدون آرامش روانی، نمی‌توان از جوان انتظار تقوا داشت. بدون آرامش روانی، نه نسل سالم و صالح پدید می‌آید، و نه سازندگی اخلاقی و اجتماعی اتفاق می‌افتد و نه ارزش‌های دینی و آرمان توحید، گسترش می‌یابد. کاوشهای میدانی نشان می‌دهند که اضطراب روانی و عدم تعادل روحی، نقش عمده‌ای در فسادهای اخلاقی و اجتماعی دارد و بیشتر جنایات هولناک و خودکشی‌ها در میان مجردها و به دست آنها صورت می‌گیرد؛ از این رو تشکیل خانواده می‌تواند سهمی

اساسی در آرامش روانی و سازندگی‌های اخلاقی و اجتماعی ایفا نماید و این، رمز تاکید قرآن و احادیث اسلامی بر تشکیل خانواده و تحکیم آن و پیشگیری از فروپاشی این کانون مقدس است.

زوجهای همخانه، زوجهای غیر همجنسی هستند که با هم در یک خانواده زندگی می‌کنند و روابط جنسی دارند؛ اما پیمان ازدواج ندارند! آنان نیز که تعدادشان در آمریکا، اروپا، استرالیا و ژاپن کم نیست، تلاش می‌کنند به رسمیت شناخته شوند (ر. ک: جامعه‌شناسی، انتونی گیدنز: ص ۴۵۲ به بعد).

کمونها، خانواده‌های گروهی هستند که با وجود عنصر تخالف جنسی، عنصر اختصاصی بودن را ندارند و همه گروه، یک خانواده به شمار می‌رود. از این رو همه زنان، همسر همه مردان دانسته می‌شوند و همه مردان، شوهر همه زنان، و فرزندان نیز فرزندان گروه هستند و مسئولیت نگهداری از آنان برعهده همه است.

از نیمه‌های قرن نوزدهم میلادی به این سو و اخیراً از دهه ۱۹۶۰م، تحت تأثیر برخی دیدگاههای افراطی، کمونها (Communitites) به عنوان جایگزین خانواده به تدریج به صحنه آمدند و طرفدارانی را از میان جوانان غربی به خود جذب کردند. این اجتماعات اشتراکی (سوسیالیستی)، مشتمل بر تعدادی از مردان و زنان بودند که با یکدیگر ارتباط جنسی مشترک داشتند و روش زندگی آنها، از دیدگاه نظریه پردازان شان، نوعی بازگشت به طبیعت و احیای مجدد کمونهای اولیه ماقبل تاریخ تلقی می‌شد. نفی هرگونه سلطه و قدرت در روابط زن و مرد و نفی احساس مالکیت و رقابت، از انگیزه‌های اصلی مخالفت این گروهها با نهاد خانواده و گرایش آنان به این الگوی جدید بود. «کیوتص»ها نیز در فلسطین اشغالی با انگیزه‌هایی مشابه و به عنوان جایگزینی برای الگوی خانواده خصوصی و مادر محور که در جامعه سنتی یهود، رواج داشت، پدید آمدند. اهمیت و اعتبار اجتماعی کمونها دیری نپایید؛ زیرا این الگو در دستیابی به اهداف مورد نظر، توفیق چندانی کسب نکرد. در دو همه اخیر،

حرکتی تدریجی به سمت پذیرش هنجارها و ویژگیهای ساختاری خانواده سنتی در این اجتماعات اشتراکی مشاهده می‌شود.

قانون زوجیت، نه تنها ضامن بقای انسان و حیوان، بلکه ضامن بقای نسل انواع گیاهان و حتی می‌توان گفت که ضامن بقای جهان ماده است. ر. ک. سوره رعد: آیه ۳، سوره ق: آیه ۷، سوره ذاریات: آیه ۴۹.

نتیجه گیری

تحقیقات نشان داده میزان ارتکاب جرائم و تنوع و خطرآفرینی که در سن نوجوانی و جوانی (پیش از ازدواج) بیش از دیگر سنین است؛ لذا جامعه شناسان معتقدند بالا بودن سطح جنایت برای طبقات سنی جوان، پدیده‌ای است سخت پایدار. جرایمی از قبیل جرائم خشونت‌بار، تجاوز به عنف و اعتیاد، بالاترین ارقام خود را در این سنین دارد. (جامعه‌شناسی کجروی: ص ۲۹۵ و ۳۰۷) همچنین هر چند میزان خودکشی در آمارهای جهانی، در میانسالان (۴۵ سال به بالا) بیشتر از دیگر گروههای سنی است، اما با این حال، با اعمال ملاحظات آماری، مشخص می‌شود که نسبت خودکشی در افراد مجرد و تنها، به مراتب بیشتر از متاهلان است

البته میزان آن در رده سنی ۱۵ تا ۲۴ سال نیز رو به افزایش است. در ایران مراتب بیشتر از متاهلان است. البته میزان در رده سنی ۱۵-۲۴ سال نیز رو افزایش است. در ایران، بیشترین خودکشی در گروه ۲۵ تا ۳۰ سالگی گزارش شده است. از سوی دیگر، طلاق نیز خودکشی را افزایش می‌دهد. مردانی که از همسران خود جدا می‌شوند، بیش از زنان مطلقه خود را می‌کشند. مرگ همسر (زن یا شوهر) نیز میزان خودکشی را بالا می‌برد. (خودکشی، دورکیم: ص ۱۸۹ به بعد). گزارش کار گروه خودکشی همایش اسلام و آسیب‌های اجتماعی «منتشر نشده».

منابع

- بحارالانوار: ج ۳ ص ۷۵، دانش‌نامه عقاید اسلامی: ج ۴ ص ۲۶۲.
- المیزان فی تفسیر القرآن: ج ۱۶، ص ۱۶۶.
- بحار الانوار: ج ۳ ص ۷۹.
- ر. ک. کتاب تحکیم خانواده، ص ۳۸۸.
- ر. ک. تفسیر نمونه: ج ۱۶ ص ۳۹۲.
- ر. ک: المیزان: ج ۱۶ ص ۱۶۶.
- کتاب من لایحضره الفیه: ج ۳ ص ۳۸۳ ح ۴۳۴۳.
- در حال حاضر، برخی کشورهای غربی و تعدادی از ایالت‌های آمریکا، ازدواج همجنس‌بازان را به رسمیت شناخته‌اند (ر. ک: اسلام و جامعه‌شناسی خانواده: ص ۶۴).